

Araştırma Makalesi • Research Article

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî ve el-Hul'ü lâ ez-Zulmu Adlı Risalesi

Kâdî Mollâ Muhammed al-Hidirî and of His Risalah Named al-Hul'ü lâ ez-Zulmu

Sadrettin Buğda^{a,*}

^aDr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku ABD., Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6135-8570

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 22 Ocak 2021

Kabul tarihi: 1 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

İslam hukuku,

Aile hukuku, Hul',

Muhâle'a,

Kâdî el-Hıdırî,

ÖZ

Aile hayatının temelini teşkil eden evlilik, belirli şartlar dâhilinde nikâh akdiyle erkek ve kadının birlikte hayat sürmelerine bir vesiledir. Temeli sevgi ve saygı üzerine kurulan evlilik, bazen yerini kin ve adâvete terk edebilmektedir. İslam, eşler arasında meydana gelen kin ve adâvet nedeniyle onların daha fazla yıpranmalarını için nikâh bağının sona erdirilmesini çeşitli şekillerde meşru kılmıştır. İslam'a göre boşanma çeşitlerinden biri de hul'/muhâle'adır. İslam, kadının evliliği sürdürmemesi durumunda hul' yoluyla yani kadının kocaya bir bedel ödemesi ve kocanın da buna razı olması şartıyla kadına eşinden ayrılma hakkı vermiştir. Bu çalışma İslam'da hul'un hükmü ve ödenecek bedeli konu edinen el-Hul'ü lâ ez-zulmu adlı risalesinin tahkik ve değerlendirilmesi ile risalenin yazarı olan Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'nin hayatını konu edinmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: November 1, 2020

Received in revised form: January 22, 2021

Accepted: February 1, 2021

Keywords:

Islamic Law,

Family Law, Hul',

Muhâle'a,

Kâdî el-Hıdırî,

ABSTRACT

Marriage, which constitutes the basis of family life, is an occasion for men and women to live together under certain conditions and by nikah. Marriage, which is based on love and respect, can sometimes leave its place to hatred and hostility. Islam has made it legitimate in various ways to terminate the nikah bond in order to prevent further wear and damage to the spouses when family life becomes insufferable. One of the types of divorce according to Islam is hul' / muhâle'a. If a woman cannot continue her marriage, Islam gives her the right to separate from her husband through hul', that is, in return for the woman paying a certain price to the husband and when the husband consents to this. This study consists of the tahqeeq and evaluation of the hukm of hul' and the price to be paid which are dealt with by Kadî Mollâ Muhammed el-Hıdırî in his risalah named al-Hul'ü la az-zulmu and the biography of the writer.

1. Giriş

İslam, toplumun çekirdeğini oluşturan ve neslin devamlılığını sağlayan aile kurumuna önem vermekte ve *“Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumları iyi olanları evlendirin”* (en-Nûr 24/32) ayetinin gösterdiği gibi evliliği teşvik etmektedir. Nikâh akdi ile tesis edilen evlilik, hem eşler arasında mahremiyet alanı oluşturarak hayatın sağlıklı sürmesinde hem de psikolojik ve sosyolojik huzurun oluşmasında önemli bir faktördür. Ancak sadakat ve hoşgörü esasına dayalı olarak gerçekleştirilen evlilik bazen hayatın çekilmez bir olgusu haline

dönüşebilmektedir. İslam, sadakat, hoşgörü, sevgi gibi aile hayatının idamesi için gerekli olan unsurların tükendiği durumlarda boşanma yoluyla eşlerin birbirlerinden ayrılmasını mübah kılmıştır.

İslam hukukunda eşlerin birbirlerinden ayrılmasının farklı şekilleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tek taraflı irade beyanına dayanan ve talak olarak isimlendirilen boşama çeşididir. Söz konusu boşama çeşidi evliliğin sürdürülebilmesi için yeni bir akde ihtiyaç olup olmaması açısından “ric'î” ve “bâin”, Sünnet'e uygun olup olmama açısından da “sünnî” ve “bid'î” şeklinde farklı kısımlara ayrılmaktadır. İkincisi ise her iki tarafın da irade beyanına

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: s.bugda@alparslan.edu.tr

dayanan hul'/muhâle'a çeşididir ki bu çeşit boşamada kadının kocaya belli bir bedel verme zorunluluğu da bulunmaktadır. Üçüncüsü ise kazaî boşamadır ki buna tefrik de denilmektedir. Kazaî boşama/tefrîk, kadının, iktidarsızlık gibi belirli hastalıklar, gaiplik hali, şiddetli geçimsizlik ve nafakanın temin edilememesi gibi gerekçelerle mahkemeye başvurması üzerine evliliğin, mahkeme kararıyla sona erdirilmesidir. Kadının haklı gerekçelerle mahkemeden tefrik talep etmesi durumu üzerine yapılan boşanmada kocanın irade beyanı söz konusu değildir. Zira mezkûr durumlarda da kocanın irade beyânı söz konusu olsaydı kadının mağduriyetinin giderilmesi imkânsız hale gelecekti. Mezkûr boşama çeşitlerinin yanı sıra ilâ, li'ân ve fesih ile de evlilik akdi sonlandırılabilir. İlâ, kocanın karısıyla ilişkiye girmeyeceğine dair yemin edip karısıyla cinsi münasebette bulunmayı kendisine yasaklamasıdır (er-Refs vd., 1439/2017: I/309). Li'ân kocanın hâkim huzurunda karısının zina ettiği veya çocuğun zina ürünü olduğu iddiasında bulunarak bunu yeminle teyit etmesi ve kadının da kocasının yalan söylediğini ve kendisinin mâsum olduğunu söyleyerek aynı şekilde yemin etmesidir (Abdulmun'im, b.s.: III/175). Fesih, nikâhın şahitsiz kıyılması veya evlenen kişilerin daha sonra birbirlerinin mahremi oldukları ortaya çıkması gibi nikâh akdi esnasında veya sonrasında meydana gelen bir eksiklikten ve yanlışlıktan dolayı evliliğin sona erdirilmesidir (ez-Zuhaylî, 1409/1989: VII/348).

Çalışmaya konu olan *el-Hul'u lâ ez-zülmü* adlı risalenin muhtevâsı da yukarıda zikredilen boşanmanın ikinci çeşidine ilişkindir. Risalede tek bir mezhebin fetvalarına bağlı değil de her dört mezhebe bağlı âlimlerinin fetvaları esas alınarak muhâle'anın yapılmasında ödenecek bedel miktarı konusu geniş bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışma, İslam aile hukukunda önemli bir konu olan muhâle'a meselesini, ilgili kişilere sunmayı ve mezkûr risale vesilesiyle Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'yi de tanıtmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın tahkikli metnin oluşturulmasında İSAM Tahkikli Neşir Esasları benimsenmiştir. Tahkikli metnin tek bir nüsha olması ve başka nüshaların olmaması nedeniyle başka metinlerle karşılaştırma yapılmamıştır. Ancak başka eserlerden yapılan alıntılar asıllarıyla karşılaştırılmış, müellifin “وفي ص 124 ج 4 من” şeklinde verdiği cilt ve sayfa numaraları çıkarılmış, kaynakçada verilen basım yeri ve tarihleri esas alınarak dipnotta yeniden cilt ve sayfa numaraları verilmiştir. Metin içinde geçen âyetlerin bulunduğu sûre adları ve âyet numaraları verilmiştir. Hadislerin tahrîci yapılmıştır. Metinde geçen ancak meşhur olmayan kişilerin kısa künyeleri dipnotta verilmiştir. İhtiyaca binaen metne yapılan ilaveler köşeli parantez içinde verilmiştir. Metin içinde geçen kitap isimleri tırnak içinde alınmıştır. “أن لا” şeklinde yazılan kelimeler “الآن” şeklinde yeniden yazılmıştır. “رض” “آء” “الح” “ح” “ق” gibi rumuzların açıklamaları dipnotta verilmiştir. Varakların sayfa numaraları, varakların ön yüzü ifade eden “و” harfi ve arka yüzü ifade eden “ظ” harfi ile birlikte eğik çizgi ve akabinde köşeli parantez içinde şu şekilde [و 1]/ belirtilmiştir.

2. Hul'/Muhâle'a

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'nin hayatını ve eserini ele almadan önce hul'un tanımına ve hükmüne değinmekte yarar vardır. Zira hul'de/muhâle'ada verilecek bedelin neye karşılık olduğunun anlaşılması, muhâle'anın ne olduğu ve onun şer'î hükmünün bilinmesiyle mümkün olmaktadır.

Hul' kelimesi sözlükte “h-l-a” (خلع) fiilinden türeyip “elbiseyi çıkarmak, ayırmak” manalarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1996: IV/179). Ebû'l-Hasen el-Mâverdî (ö. 450/1058) hul' kelimesini terim olarak “Bir bedel karşılığında eşlerin birbirlerinden ayrılması” (el-Mâverdî, 1414/1994: X/3) şeklinde tanımlamaktadır. Eşlerin karşılıklı rızalarına bağlı olarak kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evlilik bağının hul' ve benzeri bir lafız ile sona erdirilmesi şeklinde de tanımlanabilir. Zira hul'un geçerli olması için eşlerin rızası, kocaya bir bedelin verilmesi, kocanın da muhâle'a yoluyla ayrılmayı kabul ettiğine dair hul' vb. bir lafızla irade beyanında bulunması gereklidir.

Hanefilere göre muhâle'anın gerçekleşmesi için yapılan irade beyanı hul' lafızıyla yapılabileceği gibi mübâree, müfâraka bey'-şirâ ve talâk ile de yapılabilir. Ancak Hanefiler muhâle'a kastıyla talâk lafzı bir bedelle birlikte kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (el-Haskefî, 1423/202: 234; Zuhaylî, 1409/1989: VII/482-483). Mâlikîler ise muhâle'ada irade beyanının hul', mübâree, sulh ve fidye lafızlarıyla yapılabileceğini belirtmişlerdir (İbn Rüşd, 1408/1988: II/66). Şâfiîler ve Hanbelîler, irade beyanı hul' ve mufâdât lafzı ile yapılabileceği gibi talâk ve talâka kinaye olan lafızlarla da gerçekleşebileceğini söylemişlerdir (Mâverdî, 1414/1994: X/9; İbn Kudâme 1412/1992: X/275-276).

3. Muhâle'anın Meşruyeti

Evlilikte aslanan, eşlerin karşılıklı sevgi, saygı ve sadâkat içinde olmaları, iki taraftan da kaynaklanan kusurların affedilmesi ve evliliğin bir ömür boyu devam ettirilmesidir (el-Hinn vd., 1413/1992: IV/120). Bundan dolayıdır ki İslâm, mut'a nikâhı gibi süreli birlikteliğe dayalı nikâh akitlerini reddetmiş ve bu şekilde yapılan nikâhı haram olarak nitelendirmiştir. Ayrıca İslâm'ın arzuladığı evliliğin bir ömür boyu devam etmesi gerekliliğinin göstergelerinden biri de eşler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle hemen boşanmayı değil belki bunu üç aşamalı olarak tavsiye etmesidir (el-Hinn vd., 1413/1992: IV/133). Bunun da en önemli delili Bakara sûresinin şu ayetidir: الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir” (el-Bakara 2/229). Boşanmanın üç aşamalı olarak tavsiye edilmesinde güdülen amaç ise eşlerin pişman olup tekrar birlikte yaşamak istemeleri durumunda bunun imkân tanınmasıdır. Ancak evlilikte esas olan huzurlu bir şekilde birlikte yaşama hayatı, bazen sürdürülemez bir seviyeye varılabilir. Sevgi ve sadâkat üzerine kurulan aile hayatı yerini üzüntüye, sıkıntıya, psikolojik veya fiziksel işkenceye bırakabilir. Söz konusu durumlara binaen İslam hukuku, hayatın çekilmezliğini ortadan kaldırılması, ayrılan eşlerin yeni ve mutlu bir hayat yaşamaları için eşlere ayrılma hürriyetini vermiştir.

Yukarıda da geçtiği gibi İslâm hukukuna göre talâk, ilâ, li'ân, fesih, tefrik gibi birçok şekilde evlilik sona

erdirebilir. Hul‘/muhâle‘a da bunlardan biridir. İslâm hukukuna göre hul‘un meşruiyeti Kur‘ân‘a, sünnete ve icmâ‘a dayanmaktadır (Mâverdi, 1414/1994: X/4-5; İbn Rüşd, 1408/1988: II/67; İbn Kudâme, 1412/1992b: X/267; en-Nevevî, ts.: V/681; İbn Hümâm, 1415/1995: IV/188). Bakara sûresinde geçen şu ayet: *فَإِنْ جُئْتُمْ بِمَا لَا يُقِيمُ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ* (Ey müminler!) *Eğer siz de onların (karı ile kocanın), Allah‘ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmeyecekler diye endişe ederseniz, (o zaman) kadının (boşamak için kocasına) fidye vermesinde her iki taraf için de günah yoktur*” (el-Bakara 2/229) muhâle‘anın temel dayanağıdır. Mezkûr ayette geçen *“kadının fidye vermesinde...”* şeklindeki pasaj, muhâle‘anın kadının bir bedel vermesiyle mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Şu hadis de muhâle‘anın dayanağını teşkil etmektedir: Sabit b. Kays‘ın karısı Peygamber‘e (s.a.v.) gelerek: *“Ey Allah‘ın Resûlü! Sabit b. Kays‘ı ahlak ve din hususunda ayıplamıyorum, fakat Müslümanlıkta küfürden (küfrân-ı nimetten) çekiniyorum”* dedi. (Bunun üzerine) Resûlullah (s.a.v.) *“Onun (Kays‘ın) bahçesini geri verecek misin?”* diye sorunca (Kays‘ın karısı) *“Evet”* diye cevap verdi. (Bunun üzerine) Resûlullah (s.a.v.), (Sabit‘e) *“Bahçeyi kabul et ve onu bir defa boş”* buyurdular. (Buhârî, Nikâh, 1422: 2; İbn Mâce, Talak, 1430/2009: 22; Nesâî, Talak, 1406/1986: 34). Söz konusu ayet ve hadiste her ne kadar bedel veren kişinin kadın olsa da başka bir ifadeyle özne konumunda olan kişi kadın olsa da muhâle‘anın gerçekleşebilmesi için kocanın irade beyanında bulunması zorunludur. Dolayısıyla şunu söylemek mümkündür: Evliliğin sona ermesi için talâkta sadece kocanın irade beyanında bulunması yeterliken muhâle‘ada her iki eşin de irade beyanında bulunmaları zorunludur.

Muhâle‘anın meşru oluşuna delâlet eden diğer bir delil de icmâ‘dır. İslâm ulemâsı muhâle‘anın meşruiyeti hususunda icmâ‘ etmişlerdir. Ancak Ebû Bekr b. Abdullah el-Müzenî (v. 264/878), *وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَأَتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِطْرًا* (v. 264/878), *“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz onlardan birine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu (verdiğiniz malı) geri alacak mısınız?”* (en-Nisâ 4/20) ayetini ileri sürerek muhâle‘aya delâlet eden ayetin mansûh olduğunu iddia ederek kocanın karısından herhangi bir şey almasının hâlelemediğini söyleyerek icmâ‘a muhalefet etmiştir (Mâverdi, 1414/1994: X/5; İbn Kudâme, 1412/1992: X/267). Ancak onun ileri sürdüğü görüşün icmâ‘a bir etkisi olmadığını söylemek mümkündür. Zira ondan önce sahabe, hul‘ meselesinde icmâ‘ etmiştir (Mâverdi, 1414/1994: X/5). Fıkıh usulüne göre icmâ‘ hasıl olduktan sonra icmâ‘a muhalif olarak ileri sürülen görüşlerin, gerçekleşmiş icmâ‘a bir etkisi olamaz ve ileri sürülen görüş şaz olarak değerlendirilir (Cessâs, 1985: III/310; ez-Zerkeşî, 1414/1994: VI/514).

4. Hul‘un/Muhâle‘anın Hükümü

Yukarıda geçen ayet ve hadisten de anlaşıldığı gibi muhâle‘a, keyfilik esasına değil ancak geçimsizlik gibi haklı bir sebebe binaen başvurulması gereken bir durumdur. Haklı bir gerekçe olmadan muhâle‘anın geçerliliği hususu ise âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Cumhûr, *وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ بِحِلَّةٍ فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا* *“Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da*

afiyetle yiyin” (en-Nisâ 4/4) ayetini delil getirerek huzursuzluk veren herhangi bir neden olmadığı halde yapılan hul‘ işlemi İslâm hukuku açısından geçerli olduğu söylemişlerdir (Mâverdi, 1414/1994: X/7). Fakat herhangi ârizi bir neden olmadıkça dinen sürdürülmesi istenilen evliliğin gereksiz bir şekilde bozulması cumhûr tarafından mekruh görülmüştür (İbn Rüşd, 1408/1988: II/68; İbn Kudâme, 1412/1992: X/270-271). Cumhûr, *“Herhangi bir kadın, kabul edilebilir bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak istiyorsa cennetin kokusu ona haram olur”* (Ebû Dâvûd, Talâk, ts.: 18) hadisini gerekçe göstererek eşlerin verilen hakkı istenilen amacın dışında kullandıkları için günah işlemiş olduklarını ifade etmişlerdir (Atar, 2005: XXX/400). Nahaî (ö. 96/714), Atâ (ö. 114/732), Zührî (ö. 124/742), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) ve İbnu‘l-Munzîr (ö. 318/930), *وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ* *“İkisi Allah‘ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehirden) bir şey almanız size helal değildir.”* (el-Bakara 2/229) ayetine dayanarak haklı bir gerekçe olmadan eşlerin muhâle‘aya başvurmaları haram olduğunu belirtmişlerdir. Onlar, yapılan hul‘un batıl olduğunu ve alınan malın da kadına iade edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Mâverdi, 1414/1994: X/7; İbn Rüşd, 1408/1988: II/68; İbn Kudâme, 1412/1992: X/271; Zuhaylî, 1409/1989: VII/484). Ebû Kılâbe (ö. 104/722) ve Hasan el-Basrî‘ye (ö. 110/728) göre ise koca, karısının zina yaptığını görmeyinceye kadar hul‘ câiz değildir (İbn Rüşd, 1408/1988: II/68; İbn Kudâme, 1412/1992: X/271). Ebû Bekr b. Abdullah el-Müzenî‘ye göre ise hul‘ mutlak anlamda câiz değildir. Yukarıda da geçtiği gibi o muhâle‘aya delâlet eden ayetin mansûh olduğunu, karı ve koca ancak talak veya zihâr gibi ayrılmanın diğer şekliyle evlilik bağlarını sona erdirebileceklerini belirtmektedir (İbn Rüşd, 1408/1988: II/67; İbn Kudâme, 1412/1992: X/271).

Baskı ve tehdit altında yapılan muhâle‘anın geçerli sayılıp sayılmayacağı konusu da âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Cumhûr, *وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ* *“Apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça onlara verdiğinizin (mehrin) bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın”* (en-Nisâ, 4/19) ayetini delil getirerek kocanın verdiği mehri geri almak için eşini muhâle‘aya zorlamasını caiz görmemiş, baskı altında yapılan muhâle‘ayı da geçersiz saymış ve verilen malın iade edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Mâverdi, 1414/1994: X/6; İbn Kudâme, 1412/1992: X/272). Hanefî âlimleri ise yapılan akdin sahih ve bedelin verilmesinin de gerekli olduğunu ifade etmişlerdir (es-Serahsî, 1414/1993: VI/183; İbn Kudâme, 1412/1992: X/272).

5. Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî: Hayatı, İlmî Kariyeri ve Eserleri

Mollâ Muhammed el-Hıdırî‘nin tam künyesi, el-Allâme el-Kâdî Muhammed b. Mollâ Abdulazîz b. Hâci Halife Mollâ el-Hıdırî‘dir. Kâdî Mollâ Muhammed 1322/1904‘te İran‘ın Batı Azerbaycan‘a bağlı Uşneviye şehrinin Nerziveh köyünde dünyaya gelmiştir. Kâdî Mollâ Muhammed, ilim ile şöhret bulan bir aileye mensup olup daha altı yaşında iken Kur‘ân-ı Kerîm‘i hatmederek akabinde Farsça okuma ve yazmayı öğrenir. O, sekiz yaşında iken Arapça sarf, nahiv kitaplarını okumaya başlar. Rusya‘nın Uşneviye‘yi işgal etmesinden sonra Kâdî Mollâ Muhammed ailesiyle birlikte yaklaşık beş yıl memleketinden uzak kalır ve

eğitimine ara verir. O, Rusya'nın Uşneviye'yi terk etmesiyle birlikte ailesiyle beraber tekrar memleketine döner ve yeniden eğitimine devam eder. Kâdî Mollâ Muhammed bölge âlimlerinden sarf, nahiv, belâgat, mantık, münâzara, tefsir, hadis, kırâat, fıkıh, fıkıh usûlü, ferâiz, arûz, astronomi, astroloji, geometri gibi birçok alanda ders alır. O, 1348/1929 yılında icâze alarak köyüne döner. Kâdî Mollâ Muhammed köye döndükten sonra yaklaşık beş yıl öğrencilere ders verir, akabinde Uşneviye'nin önde gelenlerin isteği üzerine Uşneviye camisine imâm ve hatip olarak göreve başlar ve orada da ders vermeye devam eder (Eşit, 2019: 28-32; Hıdırî, <http://oshnevi.h.blogfa.com/post/4>).

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî, yetmiş yıl boyunca ders verdiğini ve bu süre zarfında tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usûlü, kelâm, tasavvuf, 'ulûmu'l-Kur'ân, belâgat, münâzara/cedel, tarih, bibliyografya gibi birçok farklı alanda yüz on iki eser kaleme aldığını belirtmektedir. Kâdî'nin bu kadar eser telif etmesi onun ilmî kariyerinin bir göstergesidir. Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'nin birçok alanda eser ortaya koyması, onun "el-Allâme" unvanını almaya vesile olmuştur. O, İran'ın resmi mezhebi şii'lik olması nedeniyle resmi olarak kâdîlik görevi yapmamıştır. Ancak yaşadığı bölgenin sünnî olması hasebiyle yöredeki şer'î meselelere baktığı için kendisine kâdîlik unvanı verilmiştir (Eşit, 2019: 28-32).

İfade edildiği gibi Kâdî birçok eser kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. *el-Fetâva'l-Muhammedîyye* "الفتاوى المحمدية". Söz konusu eser soru cevap tarzında ele alınmıştır. Eser yaklaşık dört yüz sayfadan oluşmaktadır. 2. *el-Men'u 'ani'l-mut'ati 'ala'l-mezâhibi'l-arba'a* "المنع عن المذاهب الأربعة على المذاهب الأربعة", 3. *et-Takîku'l-ekmel fi idâfeti't-talâki ilâ gayri'l-mahal* "التحقيق الأكمل في إضافة الطلاق إلى غير المحل", 4. *el-Muhazzirât 'an bey'i'l-muhaddirât* "المحذرات عن بيع المخدرات", 5. *Tezvicu's-siğâr* "تزويج الصغار", 6. *İhtirâmi Kur'ân 'alâmeti imân est* "احترام قرآن علامت ایمان است", 7. *Ve davu'l-mesâbih fi asli't-terâvih* "وضوء المصاييح في أصل التراويح". Kâdî Mollâ Muhammed, mezkûr eserlerle birlikte fıkıh alanında yaklaşık kırk eser telif etmiştir. O, fıkıh usûlü alanında da kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: 1. *el-İrşâd fi ma'rifeti't-taklîdi ve'l-ictihâd* "الإرشاد في معرفة التقليد والاجتهاد", 2. *et-Tenkîd 'ani'l-'ulmâi'l-mutvâk bi't-taklîd* "التنقيذ عن العلماء المطوق بالتقليد". Kâdî'nin kelâm ve tasavvuf alanında telif ettiği bazı eserler şunlardır: 1. *İbtâlû'l-ta'ni ve'r-rac'a* "إبطال الطعن", 2. *Îkâzu'n-niyâm ani'l-heyâm* "إيقاظ النيام عن الهيام", 3. *Vahdetu'l-vcûd* "وحدة الوجود", 4. *et-Tesennün ve't-tasavvuf* "التسنن والتصوف", 5. *el-Kerâmetu fi nazeri'l-Kur'âni ve'l-Hadisi ve't-Tasavvuf* "الكرامة في نظر القرآن والحديث والتصوف". Kâdî Mollâ Muhammed tefsir alanında da birçok eser kaleme almıştır. Onun bu konuda kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: 1. *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye* "الأمثال القرآنية", 2. *Tefsiru sûreti yûsuf* "تفسير سورة يوسف", 3. *Cevâhirü'l-Kur'ân tefsiri çend âyehi müteferrika* "جواهر القرآن تفسير چند آیه متفرقة" (Farsça), 4. *Tesîru'l-Fâtiha* "تفسير الفاتحة" (Farsça olarak telif edilmiş bir eserdir). Müellifin diğer alanlarda telif ettiği bazı eserler şunlardır: 1. *Düstûru'l-Kur'ân* "دستور", 2. *Erbâ'in-i Hıdırî* "أربعين خضري" (ulûmu'l-Kur'ân), 3. *Tercemehi tecvîd-i Kur'ân bih zebâni Kurdî* "ترجمه تجويد قرآن به زبان کردی" (tecvit), 4. *Tarih-i meşâhîr cihân-i İslâm* "تاريخ مشاهير جهان اسلام" (tarih), 5. *Fedâilu zî'n-Nûreyn Osmân radiyellahu 'anh* "فضائل ذي النورين عثمان رضي الله عنه" (bibliyografya), 6. *Hâşiyehi müdevveneh ber Saçâklî*

Zâde "حاشيه مدونه بر سجاقلي زاده" (münâzara/cedel) (Eşit, 2019: 37-42). Kâdî, ayrıca hayat hikâyesini de bizzat kendisi kaleme almaktadır. Yusuf Eşit Kâdî'nin ele aldığı hayat hikâyesini *el-Allâme el-Kâdî Mollâ Muhammed Hıdırî ve Risâletuhu et'Talâku's-selâs* adlı çalışmasının ilk bölümünde olduğu gibi aktarmaktadır (Eşit, 2019: 29-33).

Bir ömür boyu tedrisât, telifât ve hizmete kendini adayan el-'Allâme el-Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî 26 Mayıs 1997 Pazar günü vefat etmiştir (Eşit, 2019: 33).

6. Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'nin el-Hul'û lâ ez-zülmu Adlı Risalesi

6.1. el-Hul'û lâ ez-Zülmu Adlı Risalenin Müellife Aidiyeti

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî'nin kaleme aldığı hayat biyografisinde bu eserin kendisine aidiyeti kaydedilmektedir. Yusuf Eşit (2019) de *el-Kâdî Mollâ Muhammed Hıdırî ve Risâletuhu et'Talâku's-selâs* adlı eserinde bu eserin müellife ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca tahkik konusu olan bu risalenin son varakında müellifin ismi ve memleketinin bulunması da bu risalenin müellife aidiyetini göstermektedir.

6.2. Risalenin Telif Sebebi ve Tarihi

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî, *el-Hul'û lâ ez-Zülmu* adlı risalenin telif sebebini şu şekilde açıklamaktadır: "Allah'ü Teâlâ من التبعية "min-i tabîdiyye" ('bir kısmı', 'bazısı' ifade eden 'min') lafzı ile (kadının) rızası olmadıkça kocanın kendisine (kadına) verdiğinden fazlasını geri almasından nehy ettiği halde, Peygamber (s.a.v.) de açık bir şekilde "Amma fazlası (mehirden fazlasının verilmesi) hayır" dediği halde birçok âlimin eşler arasındaki hul' sığasını mehirden ve kocanın kadına verdiğinden fazlasına telkin etiklerini gördüm. (Mezkûr nedenden dolayı) mehirden daha fazlasını almanın helal olmadığına dair Kur'ân ayetlerinden hadislerden ve fakihlerin fetvalarından delil getirerek beyan etmek istedim." Müellifin açık bir şekilde dile getirdiği gibi bazı âlimlerin boşanma karşılığında verilen bedelin mehir miktarından daha fazla olabileceği fetvaları, onu bu risaleyi yazmaya sevk etmiştir.

6.3. el-Hul'û lâ ez-Zülmu Adlı Risalenin İçeriği

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî, *el-Hul'û lâ ez-zülmu* adlı eserinde esas itibarıyla kadının evlilik bağına sona erdirmek için kocasından muhâle'a talebinde bulunduğu ve kocanın da bunun bir bedel karşılığında kabul ettiği takdirde azami olarak koca ne kadar bedel talep edebilir mevzusunu konu edinmektedir. Ayrıca o, hangi durumlarda bedelin alınması caiz olduğunu, hangi durumlarda ise caiz olmadığını da risalede ele almaktadır. Müellif bunun yanı sıra muhâle'a'ya başvurmanın nedenine bağlı olarak hul'un sahih ve batıl yönlerini de irdelemektedir. Müellif mezkûr konuları ele aldıktan sonra aynı mesele çerçevesinde küçük yaşta olan kızların muhâle'a hususundaki durumunu da ele almakta ve buna müteakiben kısa bir sonuç yazmaktadır.

6.4. el-Hul'û lâ ez-Zülmu Adlı Risalenin Kaynakları

Kâdî Mollâ Muhammed Hıdırî, ele aldığı konu fikhî bir mesele olması hasebiyle başta fıkıh kitapları kaynak olarak

ele almıştır. O, eserinde klasik eserlerin yanı sıra modern eserleri de kaynakça olarak kullanmıştır. Müellif konuyu farklı görüş ve mezhepler çerçevesinde ele alması nedeniyle her mezhebe ait en az bir esere müracaat etmiştir. Müellif ayrıca çağdaş bazı tefsir kitapları da kaynak olarak kullanmıştır. Onun kaynak olarak kullandığı eserler kronolojik olarak İmâm Mâlik'in (öl. 179/795) *el-Mudevenetu'l-kubrâ*, İmâm Şâfiî'nin (öl. 204/820) *el-Ümm*, Bekr er-Râzî el-Cessâs'ın (öl. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*, İbn Kudâme'nin (öl. 620/1223) *el-Muğni*, İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1328) *el-Fetâva'l-kubrâ*, Şihâbüddîn el-Kastallânî'nin (öl. 923/1517) *İrşâdu's-sârî li Sahîhi'l-Buhârî*, Alâuddîn Haskefî'nin (öl. 1088/1677) *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr*, Şevkânî'nin (öl. 1250/1834) *Neylu'l-evtâr min ahâdîsi Seyyidi'l-ahyâr*, Reşid Rızâ (öl. 1935), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, Tantâvî'nin (öl. 1940) *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Abdurrahmân Cezîrî'nin (öl. 1941) *el-Fikhu 'ala'l-mezâhibi'l-arba'a* ve Seyyid Kutub'un (öl. 1966), *Fî zilâli'l-Kur'ân* adlı eserleri şeklinde sıralanabilir.

7. Sonuç

Geçimsizlik nedeniyle kadının bir bedel ödeme karşılığında kocasından ayrılmak istemesi neticesinde eşlerin karşılıklı rıza ile ayrılmasını ifade eden hul'/muhâle'a, İslâm'ın meşru gördüğü ayrılma çeşitlerinden biridir. İslâm, geçimsizlik nedeni olmadan muhâle'aya başvurulmasını doğru bulmamaktadır. Bununla birlikte fakihlerin çoğuna göre herhangi bir nüşûz söz konusu olmadığı halde yapılan muhâle'a hukukî olarak geçerli sayılmaktadır.

İslâm hukukuna göre kadından kaynaklanmayan nüşûz, muhâle'a için gerekçe sayılmamaktadır. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre tehdit ve baskı altında yapılan muhâle'a da hukuken geçersizdir.

Kâdî Mollâ Muhammed el-Hıdırî, *el-Hul'u lâ ez-zülmü* adlı eserinde muhâle'a konusunu bütün ayrıntılarıyla ele alması da muhâle'anın hangi durumlarda sahih ve caiz olduğunu, hangi durumlarda batıl olduğunu, kadın tarafından verilecek bedelin azami miktarını ve buluş çağına girmemiş kızlar ile yapılan hul'un caiz olup olmadığını geniş bir şekilde ele almaktadır. Müellif muhâle'anın temelde iki eşin rızasına bağlı olduğunu, baskı ve tehdit altında yapılan muhâle'anın batıl olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla müellif, bu hususta cumhûrun görüşünü benimsemektedir. O, hul' bedelinin mehir miktarından fazla olamayacağını düşünmekte, mehir miktarından fazlasının kadının haklarının çiğnenmesi anlamına geleceğini iddia etmektedir. Müellif, buluş çağına varmayan kız çocuklar ile yapılan muhâle'anın sahih olmadığını belirtmekte, ancak mümeyyiz olması durumunda bedel olmaksızın talakın vuku bulabileceğini ifade etmektedir.

Kaynakça

- Abdulmun'im, M. (t.y.). *Mu'cemu'l-mustalahat ve'l-elfâz el-fikhiyye III*. yy.: Dâru'l-Fadile.
- Atar, F. (2005). "Muhâle'a" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/399-402. Ankara: TDV Yayınları.

- el-Bağdâdî, U. (1416/1995). *el-Lubâb fî 'ileli'l-binâi ve'l-i'râb II*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- Beyhakî, E. (1424/2003). *es-Sünenü'l-kubrâ X*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Buhârî, E. (1422). *Câmi'u's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî) VIII*. yy.: Dâru'n-Necât.
- Cessâs, A. (1415/1994a). *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye.
- Cessâs, E. (1985b). *el-Fusûl fî'l-usûl IV*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf.
- Cezîrî, A. (1424/2003). *el-Fikhu 'ala'l-mezâhibi'l-arba'a V*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye.
- Dârekutnî, E. (1424/2004). *Sünenü'd-Dârekutnî V*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle,.
- Ebû Dâvûd, S. (t.y.). *es-Sünen (Sünenü Ebû Dâvûd) IV*. Beyrut: Dâru el-Kitâbi'-Arabî.
- Eşit, Y. (2019) *el-Allâme el-Kâdî Mollâ Muhammed Hıdırî ve Risâletuhu et'Talâku's-selâs*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye.
- Haskefî, A. (1423/2002) *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hıdırî, Ş. *Hatıratı Allâme Kâdî Hıdırî*, <http://oshnevih.blogfa.com/post/4>
- Hinn, M. vd., (1413/1492). *el-Fikhu'l-menhecî 'ala mezhebi'l-İmâm'ş-Şâfi'î III/VII*, Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- İbnü'l-Hümâm, K. (1415/1995). *Şerhu Fethi'l-kadîr X*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kudâme, E. (1412/1992). *el-Muğni XV*. Kahire: Heclî't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân.
- İbn Mâce, E. (1430/2009). *es-Sünen (Sünenü İbn Mâce) V*. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Alemiyye.
- İbn Manzûr, M. (1996). *Lisânu'l-'Arab XVIII*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-'Arabî ve Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî.
- İbn Rüşd, E. (1408/1988). *Bidâyetü'l-muctehid II*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Teymiyye, E. (1408/1987). *el-Fetâva'l-kubrâ VII*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kastallânî, E. (1323). *İrşâdu's-sârî li Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: el-Matbatu'l-Kubrâ el-Emiriyye.
- Mâlik b. E. (t.y.) *el-Mudevenetu'l-kubrâ IV*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, A. (1414/1994) *el-Hâvi'l-kebîr XVIII*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Nesâî, E. (1406/1986). *es-Sünen (el-Muctbâ mine's-Sünen) VIII*. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye.
- Nevevî, E. (1425/2005a). *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*. yy.: Dâru'l-Fikr.
- Nevevî, E. (t.y.). *Ravdatu't-tâlibîn VIII*. Dâru Kutubi'l-İlmiyye.

- Reîs, İ. vd. (1439/2017). *Mu‘cemu mustalahât el-‘ulûm eş-şer‘iyye IV*. yy.: Medînetu el-Melik Abdulazîz li‘l-‘Ulûmi ve‘t-Takniyye.
- Reşîd Rızâ, M. (1420/1999). *Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-Hakîm (Tefsîru‘l-menâr) XII*. Beyrut: Dâru Kutubi‘l-‘İlmiyye.
- Serahsî, M. (1414/1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru‘l-Ma‘rife.
- Seyyid Kutup, S. (t.y.) *Fî Zilâli‘l-Kur‘ân VI*. Kâhire: Dâru‘d-Dımşk.
- Şâfî, M. (1403/1983). *el-Ümm VIII*. Beyrut: Dâru‘l-Fikr.
- Şevkânî, E. (1413/1993). *Neylu‘l-evtâr min ahâdîsi Seyyidi‘l-ahyâr VIII*. Mısır: Dâru‘l-Hadîs.
- Tantâvî b. C. (1350). *el-Cevâhir fî tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm XXV*. Mısır: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî.
- Zehebî, Ş. (1414/1994). *Siyeru A‘lâmi‘n-Nubelâ XV*. Beyrut: Müessesetu‘r-Risâle.
- Zerkeşî, B. (1414/1994). *el-Bahru‘l-muhît fî usûli‘l-fikh*. 8 Cilt. yy.: Dâru‘l-Kutubî.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A‘lâm VIII*. Beyrut: Dâru‘l-‘İlim li‘l-Melâÿîn.
- Zuhaylî, V. (1409/1989). *el-Fikhu‘l-İslâmî ve edilletuhu VIII*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.